Arkæologisk Forum

Nr. 37
2017

Indhold

3

Maria Panum Bastrup
Grundforskning, anvendt forskning og udvikling
– et relevant skisma for arkæologien?

Michael Vennersdorf* 8
Den lille (terræn-)forskel
– Danmarks Højdemodel som kilde til erosion og slid på arkæologiske lokaliteter i dyrket mark

Ditte Stoltz* 19
Arkæologiens børn i et nyt lys
Det materielle fravær af børn som et aktiv i den arkæologiske forskning

Sidsel Kirk, Benedicta Pécseli og Mia Toftdal* 26
For gamle dage siden
Fremtidens pædagoger som vejvisere til Danmarks historie

Pernille Pantmann* 35
Vådbundsudgravninger i Danmark
Integrér nu vådbundsområderne i den almene arkæologiske praksis!

Charlotta Lindblom 45
Indtryk fra *The 18th Viking Congress*
6.-12. August 2017

Lene Mollerup, Lene Høst-Madsen, Nina Bangsbo Dissing og Marianne Purup 48
Øm Kloster gentænkt
En præsentation af konceptet eSCAPE

Esben Aarsleff 53
Kunsten at mødes i Østdanmark
– et essay om et stormøde og vejen dertil

*Fagfællebedømt artikel

af Ditte Stolz, cand.mag. i forhistorisk arkæologi*

Arkæologiens børn i et nyt lys

Det materielle fravær af børn som et aktiv i den arkæologiske forskning

Den videnskabelige metode inden for den arkæologiske disciplin tager udgangspunkt i en materiel kultur, der er fysisk til stede. Imidlertid kan denne tilgang have en restriktiv effekt på den arkæologiske forskning, idet der sjældent bliver åbnet op for det potentiale, fraværende genstande rummer. Det har eksempelvis påvirket det arkæologiske studie af fortidens børn, som ofte afspejler en uhomogen gruppe af individer, idet de typisk er underrepræsenteret i begravelseskontekster. I artiklen vil jeg således argumentere for, at børns fravær snarere bør anskues som et aktiv end en negativ udfordring.

Artiklen tager afsæt i mit speciale (Stolz 2017), som undersøger, hvordan den arkæologiske forskning kan anvende børn som konstruktive kilder til fortiden. Arkæologiens børn er et utrolig komplekst fænomen, som rummer et utal af problemstillinger. Når begrebet 'børn' bliver anvendt i en arkæologisk sammenhæng, opstår der straks en udfordring, fordi begrebet stammer fra den moderne vestlige kultur og således er defineret på baggrund af en moderne verdensopfattelse. En opfattelse der ikke kan overføres til en forhistorisk kultur, da fortidens mennesker var konfronteret med helt anderledes livsvilkår og andre begivenheder. Arkæologernes opgave er derfor at undersøge, hvordan fortidens opfattelse af børn er aflejret i det arkæologiske materiale. Dette er imidlertid ikke så ligetil, eftersom børns handlinger er svære at erkende i det arkæologiske materiale, netop fordi vi ikke har en klar ide om, hvilken rolle børnene var tillagt i fortiden. En anden grundlæggende problemstilling er, at børn ofte er underrepræsenteret i begravelseskontekster, hvilket skaber en videnskabelig udfordring, da den arkæologiske disciplin bygger på en undersøgelsesmetode, der tager udgangspunkt i *alt det, der er materialiseret*. Arkæologiens børn bliver derfor ofte betragtet som en usynlig social gruppe, hvilket har påvirket både den arkæologiske diskussion og den arkæologiske forskning, idet arkæologerne kontinuerligt forsøger at finde og dokumentere konkrete beviser på deres eksistens; men måske ligger svaret netop i deres fravær. Med denne artikel vil jeg forsøge at udfordre den traditionelle undersøgelsesmetode indenfor den arkæologiske disciplin og diskutere, hvordan vi kan arbejde med fraværet af børn i begravelseskontekster.

Identificeringen af børn i den arkæologiske forskning

Det er først indenfor de seneste 30 år, at børnene for alvor er kommet i fokus, og publikationer, der netop omhandler børnenes komplekse verden, tæller efterhånden mange. I 1989 blev "*A Child is born*" af Grete Lillehammer publiceret i *Norwegian Archaeological Review* og kan i symbolsk overført betydning betragtes som børnenes fødsel i arkæologien (Baxter 2005:16), eftersom det var første gang, børnenes rolle direkte blev problematiseret i relation til det arkæologiske kildemateriale. Studiet af børn blev i 90'erne primært foretaget i forbindelse med genderforskning (Moore & Scott 1997), men i løbet af 00'erne blev børn og barndom gradvist etableret som et selvstændigt uafhængigt studie i den arkæologiske forskning (Sofaer Derevenski 2000; Lillehammer 2010:22). Det nyere tidsskrift *Childhood in the Past* samt den seneste større publikation, hvor bidragydere fortolker arkæologiens børn ud fra forskellige teoretiske perspektiver (Coşkunsu 2015), vidner om, at interessen for det arkæologiske studie af børn kontinuerligt er stigende. Alligevel synes der at være en tendens til, at behovet for at retfærdiggøre børn som brugbare kilder til fortiden (Baxter 2015; Kamp 2015; Sofaer 2015) stadig er fremherskende næsten 30 år efter de første opråb, fordi børnene, i deres primære skikkelse, ikke er lige så synlige som de voksne i begravelseskontekster.

På trods af at børn ofte er underrepræsenterede i begravelseskontekster, er de imidlertid det umiddelbare vidnesbyrd på børns synlige tilstedeværelse, og derfor er denne kontekst ofte anvendt som empirisk grundlag i forbindelse med studiet af børn (Welinder

1998; Crawford 2000; Fahlander 2011). Undersøgelserne tager især afsæt i identitetsstudier samt den materielle kultur, som bliver anvendt til at skabe en forståelse af, hvilken social rolle børnene havde i fortiden. Dog har forskere også fundet spor efter børns handlinger i form at den tilbageværende materielle kultur. Eksempelvis har arkæologerne, igennem teknologiske studier, identificeret flere niveauer indenfor flinthugning, som viser den lærende proces, et individ gennemgår for at mestre flinthugningsteknikken (Sternke & Sørensen 2009). Etnografiske studier antyder, at denne lærende proces indtraf tidligt i livet (Tehrani & Riede 2008:316ff). Desuden er børns fingeraftryk fundet både på keramik og på væggene i palæolitiske huler, der ligeledes indikerer, at de har bidraget til produktionen af den materielle kultur (Kamp 2015: 44). Allerede i 70'erne forsøgte arkæologer, via eksperimentelle forsøg og etnografiske undersøgelser, arkæologisk at dokumentere børns adfærd, særligt leg (Bonnischen 1973). Det er dog først for nyligt, at der er forsket dybdegående i leg samt børns adfærd og i den forbindelse, hvilken betydning det har, og har haft, for børns sociale interaktioner og agency i et forhistorisk perspektiv (Thomas 2005; Baxter 2005). Konklusionen på de forskellige undersøgelser indikerer, at arkæologerne ikke nødvendigvis har behov for børnenes fysiske kroppe for at kunne sætte dem ind i en arkæologisk kontekst.

Grave – potentiale og udfordringer

Når vi, som arkæologer, baserer vores undersøgelser og fortolkninger på grundlag af begravelseskontekster, er vi nødt til at tilegne os et teoretisk kendskab til gravenes funktion, og den menneskelige adfærd, der er sedimenteret i den materielle kultur; eller manglen på samme. Således kan vi få et lille, men betydningsfuldt glimt af forholdet mellem voksne og børn i et forhistorisk perspektiv, fordi der bliver åbnet op for det potentiale gravene rummer. Siden begravelsesritualer, i takt med det postprocessuelle paradigme, blev et accepteret fænomen i arkæologisk forskning, er der udarbejdet forskellige teorier og definitioner af de komplekse handlinger, som menneskene i samfundet udførte, når en person døde (Shanks, og Tilley 1992; Pearson 1999; Nilsson Stutz 2003; Falander & Oestigaard 2008; Bjerregaard *et al* 2016).

Den franske etnolog, Arnold van Gennep (1960 [1909]), har med sit værk *'rites de passage'* (overgangsritualer) i mange år bidraget til diskussionen og forståelsen af begravelsesritualer, og hans definition bliver kontinuerligt anvendt til at forklare de følelser, der opstår, når pårørende mister et vigtigt medlem af familien eller samfundet. Definitionen omfatter en tredelt struktur, der markerer en forandring i individets sociale position, som eksempelvis kan være fra levende til død. Den første fase er defineret som separation; separation fra den tidligere rolle i samfundet. Efterfølgende overtager den liminale fase, hvor individet ikke længere tilhører sin tidligere status i samfundet, men heller ikke har tilegnet sig en ny veldefineret rolle. Slutteligt er inkorporationsfasen, der er defineret som en form for skabelse eller genoprettelse. Det vil sige, at individet og samfundet på ny får en veldefineret rolle.

Den svenske arkæolog, Liv Nilsson Stutz (2003; 2016), som har fokuseret en stor del af sin forskning på begravelsesarkæologi, argumenterer, blandt andet i forlængelse af van Genneps arbejde, for, at begravelsesritualerne afspejler, hvordan et samfund har håndteret den krise, der opstår, når et menneske dør. Denne krise, som fremkalder en masse komplekse følelser af sorg og vrede, har to aspekter, idet de efterladte både skal håndtere tabet af en social eksistens samt den døde krop (Nilsson Stutz 2003:58-59; Nilsson Stutz 2016:14). Uanset hvilket teoretisk fokus arkæologer således har, når de anvender grave som empirisk grundlag, bør der være en vished om, at begravelsesresterne først og fremmest bør betragtes som en reaktion på den specifikke krise (Nilsson Stutz 2003:203). Når arkæologiens børn bliver studeret gennem begravelsesresterne opstår der dermed to problemstillinger, som er nødt til at erkendes, for at gravene kan fungere som brugbart empirisk materiale:

1. Vi er konfronteret med et materielt fravær
2. Vi er konfronteret med afdøde identiteter

Det materielle fravær skaber en udfordring; for hvordan skal vi overføre vores teoretiske viden på mangelfuldt eller delvist mangelfuldt materiale? Derudover portrætterer gravene ikke levende børn, men afspejler derimod en reaktion på en følelsesmæssig krise, som døden har fremkaldt hos de efterladte. Gravene kan således være problematiske at anvende som dokumentation på, hvordan man i fortiden opfattede børn og barndom, idet de afdøde individer ganske enkelt ikke overlevede barndommen.

Repræsentativitet og restriktioner

Det kontinuerlige fokus på børns usynlighed antyder, at *repræsentativitet* generelt anvendes som en fundamental præmis i forbindelse med fortolkningen af arkæologiske kontekster. Denne præmis begrænser vores perspektiv, idet vi udelukkende søger efter håndgribelige beviser og fortolker *alt det vi ser* – den materialiserede fortid. Dette har formentlig også skabt en tilbageholdenhed overfor de børnegrave, der rent faktisk er til stede, idet denne underrepræsentation afspejler en uhomogen og udefinerbar gruppe af individer. Det uklare billede af fortidens børn gør det vanskeligt at fortolke dem i et socialt perspektiv, og derfor er det primært det, der kan ses med det blotte øje, som bliver beskrevet. Et eksempel herpå er et af

Grav 8 på Vedbæk-Bøgebakken. Et barn i 8.-9. foster-måned ligger placeret ovenpå en svanevinge. Ved siden af ligger resterne af en 18-årig kvinde.
Foto: Ditte Stoltz

Danmarks mest kendte stenalderfund fra Vedbæk, hvor fem, ud af et samlet antal på 22 begravede individer, er identificeret som børn. Det er her, det spektakulære fund med den unge kvinde og barnet på svanevingen stammer fra.

Fundet har mundet ud i en række publikationer, siden det første gang blev udgravet i 1975 (Albrethsen & Brinch Petersen 1975; Brinch Petersen 2015 m.fl.), men sociale perspektiver vedrørende børn og begravelses-praksissen bliver ikke udforsket dybdegående. Her er det altså den processuelle tilgang, der synes at dominere de danske arkæologers bearbejdning af det arkæologiske materiale. Den mesolitiske lokalitet, Skateholm i Sverige, som ofte er blevet sammenlignet med Vedbæk, består af to større områder med grave (samt et mindre område med kun en enkelt grav) (Larsson 1988:98). På Skateholm II er fire ud af 22 individer kategoriseret som børn, og på Skateholm I er der kategoriseret syv børn ud af 63 gravlagte (Larsson 1988:98) – det skal i den tilknytning pointeres, at det er uklart, om de begravede børn på henholdsvis Skateholm og Vedbæk repræsenterer en demografisk virkelighed eller udgør en underrepræsentation. Den svenske arkæolog Fredrik Fahlander (2011) har blandt andet problematiseret de mesolitiske børn som en social kategori og har, med udgangspunkt i materialet fra Skateholm, identificeret 7-8 års alderen som et muligt betydningsfuldt tidspunkt for de individer, der levede i Skateholm i mesolitikum. Han bygger sin fortolkning på, at der er en mangel på gravlagte individer i 9-13 års alderen, hvilket antyder, at den aldersgruppe opholdt sig et andet sted end Skateholm (Fahlander 2011:188). Fahlander trodser således repræsentativitetspræmissen og giver, i sin fortolkning, fraværet mening, hvilket ydermere skaber en mulighed for at fortolke de få børn, der er til stede. De to mesolitiske eksempler indikerer, at arkæologer fortolker kildemateriale ud fra forskellige overbevisninger og tilgange til den arkæologiske forskning.

Arkæologen, Joanna Sofaer (2015:74), har i en årrække studeret børn i et arkæologisk perspektiv, og påpeger, at det arkæologiske behov for børnenes fysiske kroppe skaber unødvendige restriktioner. Sofaer (2015) identificerer dem derimod igennem fremstillingen og anvendelsen af den materielle kultur og fjerner det eksisterende fokus væk fra kroppen. Ideen om, at arkæologerne ikke udelukkende bør have

et specifikt fokus på børnenes fysiske kroppe, giver direkte en legitim anledning til at udforske det fravær, der ofte eksisterer i gravkontekster.

Et nyt perspektiv på de (u)synlige børn

Den efterladte materielle kultur, som spænder utrolig vidt, giver os en omfattende indsigt i fortidens samfund. Alt det materiale der ligger gemt under jordoverfladen er et fysisk aftryk af de handlinger, som mennesket foretog for tusinder af år siden og afføder kontinuerligt teorier og fortolkninger af forhistoriske kulturer og det forhistoriske menneske. Det er materialiseringen af fortiden – de håndgribelige beviser – der aktivt skaber teorierne og fortolkningerne. Men kan det håndgribelige bevis og den traditionelle metode indenfor den arkæologiske disciplin samtidig skabe restriktioner samt et unuanceret syn på fortiden? Studiet af børn viser, at det ofte er manglen på materiale, der hæmmer den videre forskning, og i den tilknytning vil et udvidet perspektiv på undersøgelsesmetoden være til gavn for forskningen. Jeg er af den overbevisning, at det fravær, og den usynlighed børnene repræsenterer, er et vigtigt led i forståelsen af arkæologiens børn, idet netop dette aspekt er et vedvarende omdrejningspunkt i arkæologiske diskussioner om børn fra fortiden. Vi burde derfor imødekomme fraværet og se det som et aktiv snarere end en negativ udfordring. Hovedsagen er jo, at størstedelen af fortiden ikke er materialiseret, men vores forståelse og fortolkning bliver udelukkende baseret på netop det materielle, hvilket fører til, at betydningsfuld viden om fortiden potentielt går tabt.

Fraværets potentiale

Forslaget om, at et arkæologisk fravær kan bruges som redskab til at fortolke specifikke arkæologiske kontekster, er ikke ny. Severin Fowles (2008:16) understreger, at der, i den arkæologiske disciplin, mangler en interesse og en problematisering af fraværende arkæologisk materiale og identificerer det, der ikke findes, som et tabu. Som eksempel perspektiverer han til et af de mest kendte madtabuer, svinekødsforbuddet, og påviser, hvordan manglen på svineknogler kan repræsentere et meningsfuldt fravær; et bevidst fravalg (Fowles 2008:20). Udfordringen er at forene den arkæologiske disciplins videnskabelige metode, der bygger på synligt materiale, med udforskningen af "negative beviser". Derfor foreslår Fowles (2008:33), at arkæologer skal være særligt observante, såfremt der optræder et umiskendeligt fravær, idet et fysisk fravær potentielt afspejler en tilstedeværende kulturel overbevisning. Andre forskere indenfor det arkæologiske felt har ligeledes diskuteret fraværets potentiale både i relation til begravelsesstudier (Sørensen 2010), men også i forbindelse med antropologiske studier af naturkatastrofale begivenheder, hvor massive ødelæggelser skaber et materielt fravær, som skal udfyldes på ny (Hastrup 2010). Fraværet af specifikke genstande kan dermed have en mindst lige så betydningsfuld historie som selve genstandene (Bille & Sørensen 2008), men historien og betydningen af fraværet er nødt til at give mening i en arkæologisk kontekst, og derfor må man udforske den specifikke kontekst, som fraværet optræder i.

Sorgen ved at miste

Såfremt fraværet af børn, i begravelseskontekster, er tilsigtet på baggrund af en tilstedeværende kulturel overbevisning, mener jeg, at vi bør tage udgangspunkt i de efterladtes følelser, som gravene i høj grad afspejler, idet følelser konstrueres gennem handlinger (Tarlow 1999:33f). Følelser er blandt andet kulturelt erkendt og findes dermed i forskellige grader og varierer i forhold til etnicitet, køn og alder (Tarlow 1999:34). Derfor kan studiet af følelser fungere som et brugbart redskab i forbindelse med fortolkningen af børnegravenes repræsentativitet.

Når et barn dør i den nutidige vestlige verden, opfattes det som en tragedie. De ulykkelige forældre ender i en ubærlig sorg og gør sig store anstrengelser for at holde mindet om deres afdøde barn i live specielt i form af gravstedet (Sørensen 2011). I et moderne samfund, hvor børnedødeligheden er lav, er det unaturligt at miste et barn, og det er sjældent en omstændighed, de vordende forældre behøver at forberede sig på. I samfund, hvor børnedødeligheden derimod er høj, er der imidlertid andre omstændigheder, der gør sig gældende, og forældre forholder sig anderledes til det at miste et barn. Den franske historiker, Philippe Ariés (1962), har i sit værk "*Centuries of Childhood*", hvor han beskriver barndommens historie, påpeget, at mennesker, der lever i samfund hvor børnedødeligheden er høj, ikke tillader sig selv at blive følelsesmæssigt investeret i deres børn (Ariés 1962:38f). Ariés skildrer det primært som en ligegyldighed, men denne affektive distance kan også

defineres som en forsvarsmekanisme, der medvirker til, at sorgen neddæmpes. Mekanismen, og behovet for at anvende den, beviser netop, at de efterladte forældre rummer betydelige følelser overfor det afdøde barn. Behovet er også identificeret som en strategi til at bearbejde sorgen på (Sørensen 2011:171). Sådanne former for strategier, der ofte minder meget om en ligegyldighed overfor de afdøde børn, er også dokumenteret i samfund, der er præget af dårlige levevilkår. Den amerikanske antropolog Nancy Scheper-Hughes (1992), som i en årrække, fra 1960'erne og opefter, besøgte et slumkvarter i Brasilien, beskriver, hvordan mødrene udadtil viste mangel på omsorg overfor deres syge og afdøde babyer (ibid.:171, 337f). I dette specifikke område var der en tro på, at spædbørn ikke var lige så forbundet til livet som voksne. At være mor i det samfund betød således, at man skulle være bevidst om, hvornår man skulle give slip på sit barn (ibid.:363-364). Det, at "give slip" på sit barn, førte formentlig til, at processen gik hurtigere, så mødrene kunne fortsætte livet uden at skulle forholde sig til deres afdøde børn og den følelse af sorg, som døden fremkaldte hos de efterladte. Det giver derfor ikke meget mening at forklare den manglende omsorg med manglende følelser (Ariés 1962:38), idet det modsiger behovet for en sorg-bearbejdningsstrategi.

Følelser og materielle fravær

Ideen om, at høj børnedødelighed medfører færre ritualer og følelser til de afdøde børn, er blevet kritiseret, idet der findes arkæologiske gravkontekster, hvor børn både er velrepræsenteret og begravet med en vis omhu (Meskell 1994:35f).

Hvis man accepterer, at følelser varierer inden for forskellige kulturer og udtrykkes forskelligt, kan gravkontekster, hvor børn er underrepræsenteret samt gravkontekster, hvor børnegrave er velrepræsenteret, afspejle to forskellige måder, de pågældende samfund har kommunikeret deres følelser på. Dette betyder ikke, at det ene samfund har følt mindre for deres børn, sorgen er måske blot opfattet og bearbejdet forskelligt. Manglen på ritualer kan dermed sagtens være en konsekvens af, at børns død har medført en voldsom smerte. Følelsen af at miste – sorgen – kan således også have en universel karakter, som muligvis eksisterer i forskellige grader, og bliver kommunikeret forskelligt på tværs af tid og sted. Sorgen afspejler, at børn havde en væsentlig betydning for både de pårørende og samfundet, og dermed er det også legitimt at inddrage børn som sociale individer i den arkæologiske forskning.

Der kan selvfølgelig også være en eller flere naturlige forklaringer på, at børn ofte er underrepræsenteret i begravelseskontekster. Børns knogler er mindre robuste, hvorfor deres bevaringspotentiale ikke er lige så højt som voksnes. Ligeledes bliver de begravet i mindre, smallere grave og kan nemt ødelægges som følge af både naturlige og unaturlige forstyrrelser. Det kan også skyldes udgravningsmetoder, der ikke er udviklet til at tage særligt hensyn til børnegrave, og derfor kan de være vanskelige at erkende grundet knoglernes størrelse (Chamberlain 2000: 210; Brinch Petersen 2015:21). Endvidere kan underrepræsentationen skyldes, at børn begraves andre steder end voksne (Nilsson Stutz 2003:73). Jeg tror dog, vi går glip af en masse viden, hvis fraværet i gravkontekster udelukkende bliver (bort)forklaret med bevaringsomstændighederne og ikke ud fra et socialt følelsesmæssigt perspektiv, når den grundlæggende problemstilling oftest omhandler et materielt fravær. Såfremt arkæologer fortsat udelukkende anvender de forklaringer på børns fravær, bliver vores indsigt i børnegrave, som arkæologisk fænomen, ikke yderligere udvidet.

Nye muligheder

Man kan overveje, om det er rimeligt at diskutere arkæologiens mulighed for at studere børn på tværs af tid og rum. Børn og barndom varierer – som etnografien og historien viser os – voldsomt, og gravene giver os ikke et entydigt billede af, hvordan børn blev opfattet i fortiden. I artiklen har det været min intention at fokusere på børn og barndom som metodeteoretisk diskussion og i mindre grad som konkret kulturhistorisk fænomen, hvorfor den mesolitiske referenceramme (Vedbæk og Skateholm) også hovedsageligt skal ses som et eksempel frem for en case.

Hvis arkæologer accepterer ideen om, at den fraværende tilstedeværelse af børn i gravkontekster, giver mening og dermed er tilsigtet, kan den videre bearbejdning af de to problemstillinger (konfrontationen med et materielt fravær og konfrontationen med afdøde identiteter) være værdifuld frem for begrænsende. Således udvider vi, som arkæologer, vores perspektiv på arkæologiens børn. Begravelses-

kontekster, hvor børn er underrepræsenterede, skaber en udfordring, idet der ikke optræder et tydeligt billede af, hvordan de døde børn er håndteret. Dermed er der en sandsynlighed for, at de børn, der er til stede, ikke er eksempler på det typiske barn i den pågældende fundkontekst og periode. Undlader vi at inddrage de fraværende børn i vores undersøgelser og fortolkninger, bliver billedet af fortidens børn dermed yderligere fragmenteret, fordi de fraværende børn er i besiddelse af en ligeså vigtig historie, som de børn, der er til stede. De forskellige årsager, der kan skyldes denne underrepræsentation, antyder, at de børn, der, i undertal, identificeres samme sted som voksne ikke bør undersøges og identificeres ud fra de gængse begravelsesmetodologier, hvilket Sally Crawford (2000:177) ligeledes foreslår i forbindelse med sit studie af angelsaksiske børnegrave. En imødekommende tilgang til børns fravær er dermed gavnlig for den arkæologiske forskning i flere henseender, eftersom det giver anledning til refleksion om, hvorvidt arkæologiens undersøgelsesmetoder kunne eller burde videreudvikles både i et udgravnings- og fortolkningsmæssigt perspektiv. Ved at betragte det materielle fravær af børn som et aktiv i den arkæologiske forskning, kan vi kaste et nyt og endnu uset lys på arkæologiens børn.

Litteratur

Albrethsen, S.-E. & E. Brinch Petersen 1975
Gravene på Bøgebakken, Vedbæk.
Søllerødbogen: 9-60. Herning: Historisk- Topografisk Selskab for Søllerød Kommune.

Ariès, P. 1962
Centuries of Childhood: A Social History of Family Life.
Penguin, London

Baxter, J.E. 2005
The Archaeology of Childhood.
Walnut Creek. AltaMira Press

Bille, M. & Sørensen. T. F. 2008
I fraværets nærvær. *Arkæologisk Forum.* Nr. 19

Bjerregaard, P., A. E. Rasmussen and T. F. Sørensen (eds) 2016
Materialities of Passing: Explorations in transformation, transition and transience, Studies in Death, Materiality and the Origin of Time, vol. III. Aldershot: Ashgate

Brinch Petersen, E. 2015
Diversity of mesolithic Vedbæk
(Acta archaeologica 86:1). Oxford: Wiley.

Bonnischen, R. 1973
Millies Camp: an experiment in archaeology.
World Archaeology 4: 277-91

Chamberlain, A.T. 2000
Minor Concerns: a demographic perspective on children in the past. In J. Sofaer Derevenski (ed): *Children and Material Culture.* London: Routledge: 206-212

Coşkunsu, Güner (ed) 2015
Archaeology of Childhood, The Interdisciplinary Perspectives on an Archaeological Enigma
(SUNY Series, The Institute for European and Mediterranean Archaeology Distinguished Monograph Series). Albany: State University of New York Press.

Crawford, S. 2000
Children, grave goods and social status in Early Anglo-Saxon England. In J. Sofaer Derevenski (ed): *Children and Material Culture*. London: Routledge: 169-179

Fahlander. F. 2011
Mesolitisk barndom. Att växa upp och dö på Skateholm.
I Fahlander, F. (red.): *Spåren av de små: Arkeologiska perspektiv på barn och barndom*: 181-196 Stockholm Studies in Archaeology. Stockholm: Stockholms universitet.

Fahlander, F., and T. Oestigaard (eds) 2008
The Materiality of Death: Bodies, Burials and Beliefs.
BAR International Series 1768. Archaeopress, Oxford, UK.

Fowles, Severin 2008
Steps toward an archaeology of taboo.
In Lars Fogelin (ed.): *Religion, Archaeology, and the Material World*, pp. 15-37. Center for Archaeological Investigations, Occasional Paper No. 36. Southern Illinois University Press, Carbondale.

van Gennep, A., 1960 [1909]
The rites of passage, Chicago

Hastrup, F. 2010
Materializations of Disaster: Recovering Lost Plots in a Tsunami-Affected Village in South India.
In Bille, M., Hastrup, F., Sørensen, T. F. 2010. (eds): *An anthropology of absence, materializations of transcendence and loss*. New York London: Springer.

Kamp, K. 2015
Making Children Legitimate. Negotiating the Place of Children and Childhoods in Archaeological Theory.
In Coşkunsu, Güner (ed): *Archaeology of Childhood, The Interdisciplinary Perspectives on an Archaeological Enigma* (SUNY Series, The Institute for European and Mediterranean Archaeology Distinguished Monograph Series). Albany: State University of New York Press: 37-52

Larsson, L. 1988
Ett fingstsamhälle for 7000 år sedan. Boplatser och gravar i Skateholm. Lund: Signum

Lillehammer, G. 1989
A Child is Born. The Child's World in an Archaeological Perspective.
Norwegian Archaeological Review. 22(2): 89-105

Lillehammer, G. 2010
Archaeology of Children.
Complutum, 2010, Vol. 21 (2): 15-45

Meskell, L. 1994
Dying young: The experience of death at Deir el Medina.
Archaeological Review from Cambridge 13: 35-46.

Moore, J. & Scott, E. (eds.) 1997
Invisible People and Processes. Writing Gender and Childhood into European Archaeology. Leicester University Press, London

Nilsson Stutz, L. 2003
Embodied rituals & ritualized bodies: Tracing ritual practices in Late Mesolithic burials.
Acta archaeologica Lundensia in 8°, 46, Lund: 18-158

Nilsson Stutz, L. 2016
Building Bridges between Burial Archaeology and the Archaeology of Death. Where Is the Archaeological Study of the Dead Going?
Current Swedish Archaeology 24: 13-35

Parker Pearson, M. 1999
The archaeology of death and burial. College Station, Texas A&M University Press

Scheper-Hughes, N. 1992
Death without weeping: The violence of everyday life in Brazil. Berkeley: University of California Press

Sofaer Derevenski, J. 2015
Bodies and Encounters. Seeing Invisible Children in Archaeology.
In Coşkunsu, Güner (ed): *Archaeology of Childhood, The Interdisciplinary Perspectives on an Archaeological Enigma* (SUNY Series, The Institute for European and Mediterranean Archaeology Distinguished Monograph Series). Albany: State University of New York Press: 73-89

Shanks, M., og C. Tilley 1992
Re-constructing Archaeology: Theory and Practice. London: Routledge.

Sternke, F. & Sørensen, M. 2009
The identification of children's flint knapping products in Mesolithic Scandinavia.
In S. McCartan, R. J. Schulting, G. M. Warren and P. C. Woodman (eds): *Mesolithic horizons: papers presented at the seventh international conference on the Mesolithic in Eureop, Belfast 2005.* Oxford: Oxbow: 722-729

Stolz, D. 2017
Lad børnene blive set! En kritisk undersøgelse af børns rolle i den arkæologiske forskning med udgangspunkt i begreberne 'børn' og 'barndom'. Cand.mag.-speciale i forhistorisk arkæologi. Københavns Universitet.

Sørensen, T. F. 2010
A Saturated Void: Anticipating and Preparing Presence in Contemporary Danish Cemetery Culture**.**
In Bille, M., Hastrup, F., Sørensen, T. F. 2010. (eds): *An anthropology of absence, materializations of transcendence and loss*. New York London: Springer.

Sørensen, T. F. 2011
Sweet Dreams: Biographical blanks and the commemoration of children. *Mortality*, 16 (2), 161-175

Tarlow, S. 1999
Bereavement and Commemoration: An Archaeology of Mortality. Oxford: Blackwell.

Tehrani, J. & Riede, F. 2008
Towards an archaeology of pedagogy: learning, teaching and the generation of material culture traditions
World Archaeology 40(3): 316-331

Thomas, K. 2005
The "Nature" of Childhood: Ethnography as a Tool in Approaching Children in Archaeology.
Archaeological Papers of the American Anthropological Association, 15 (1): 41-50

Welinder, S. 1998
The cultural construction of childhood in Scandinavia, 3500 BC – 1350 AD.
Current Swedish Archaeology, vol. 6: 185-204.

* Fagfællebedømt artikel

Nr. 37
2017

Arkæologisk Forum

Arkæologisk Forum er et fagligt tidsskrift der søger at sætte det arkæologiske fag ind i en større sammenhæng – både videnskabeligt og samfundsmæssigt. Her kan både arkæologisk faglige og fagpolitiske emner behandles og debatteres.

Skriv til Arkæologisk Forum:
Arkæologisk Forum modtager gerne bidrag. Kontakt redaktionen, og få råd og vink om indhold, læsere, formaliteter, deadlines m.v.

Fagfællebedømmelse:
Generelt bliver tekster i Arkæologisk Forum fagfællebedømt. Fagfællebedømte artikler er markeret med en stjerne (*) ved forfatternavnet.

Kontakt:
redaktion@archaeology.dk
www.archaeology.dk

© Forfatterne og Arkæologisk Forum.
Artikler, indlæg og billeder må ikke mangfoldiggøres i nogen form uden skriftlig tilladelse fra redaktionen.

Redaktion:
Mette Palm (ansv. redaktør)
Jette Rostock
Bo Jensen
Anna Beck
Ole Thirup Kastholm
Signe Lützau Pedersen
Susanne Klausholm Dolleris
Marie Lenander

Udgiver:
Foreningen af Fagarkæologer – FaF

Forsidebillede:
eSCAPE 2017 Øm Kloster bygget i papkasser.
Foto: © Lars Clement, Businessfilm.

Tryk og oplag:
Museum Vestsjælland trykker 250 stk.

Arkæologisk Forum udkommer:
maj og november

Abonnement og løssalg private:
175,- kr. årligt (2 numre)
87,50 kr. pr. nummer

ISSN 1399-5545

Foreningen af
Fagarkæologer
faf@archaeology.dk
www.archaeology.dk